

Aile İçi Şiddete Tanıklık Eden Çocukların Korunması-Öğretmen ve Ebeveynlerin Sorumlulukları

Protection of Children Witnessing Domestic Violence-Responsibilities of Teachers and Parents

 Münevver MERTOĞLU^a

^aİstanbul Kültür Üniversitesi-Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (CEHAMER) Şiddeti Araştırma ve Önleme Seksiyonu Başk., İstanbul, TÜRKİYE

Bu çalışma, 6. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi (26-27 Nisan 2019, Gaziantep)'nde, sözlü olarak sunulmuştur.

ÖZET Bu çalışmanın amacı, aile içi şiddete tanıklık eden çocukların korunması ve rehabilitasyonlarıyla ilgilenen kurum ve kuruluşlarda görevli kişiler ile anne-baba ve öğretmenlerde farkındalık yaratıp, mağdur çocuklara destek verilmesini sağlamak, “şiddete tanıklık eden çocuklar” sorununun boyutlarının belirlenmesine katkı sunmak, yapılacak araştırmalara ve alınabilecek önlemlere dikkat çekmektir. Özellikle 2 yaşından itibaren aile içi şiddete doğrudan maruz kalan çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimleri ile ilgili yaşadıkları sorunlar konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Ancak Türkiye’de, aile içinde şiddete tanıklık eden çocuklarla ilgili araştırmalar sınırlıdır. Şiddete tanıklık eden çocukların, evlerinin artık güvenli bir yer olmadığını düşünmeleri, sevginin yerini korku ve nefret duygusuna bırakması gibi nedenler, çocukları derin bir şekilde etkileyebilmektedir. Şiddetin, normal bir davranış olduğu anlayışı ve aile içinde yaşananların aile içinde kalması gerektiği şeklindeki görüşler, şiddet olaylarının şikâyetle konulmasını önlemektedir. Anne-baba, öğretmen ve çocukların bakımından sorumlu olan kişilere, şiddet mağduru olan çocukların korunması ve rehabilitasyonları ile ilgili gerekli eğitimlerin verilmesi, yardım alabilecekleri kişi ve kurumlara yönlendirilmeleri önemli katkılar sağlayabilir. Bu eğitimler, okullarda yönetici, öğretmen ve velilerin hizmet içi eğitimi şeklinde olabileceği gibi yazılı ve görsel basın üzerinden eğitici ve aydınlatıcı programlar yoluyla da yapılabilir.

ABSTRACT The aim of the study is to raise awareness amongst the parents and teachers with the help of individuals who work for an institutions and organizations dealing with rehabilitation and protection of children witnessing domestic violence and support them, to contribution to the determination of the problem of “children witnessing domestic violence” and draw attention to future studies and precautions to be taken. Numerous studies have been conducted on the problems experienced by children subjected to domestic violence directly since the age of two, regarding their physical, psychological and social development. However, in Turkey, research on children witnessing domestic violence is limited. Reasons such as children witnessing domestic violence think that their homes are no longer safe and that love is replaced by fear and hate can deeply affect them. The understanding that violence is a normal behavior and opinion of what happened in the family should remain in the family prevent complaints of violence. It may contribute that providing the necessary trainings for the protection and rehabilitation of children victims of violence can be provided to teachers, parents and caretakers and directing them to people and institutions where they can get help. Trainings can be in the form of in-service training of administrators, teachers and parents in schools, as well as through educational and enlightening programs via written and visual media.

Anahtar Kelimeler: Aile içi şiddet; şiddet, çocuk, çocuk istismarı

Keywords: Domestic violence; violence; child; child abuse

“Aile içi şiddet” kavramında, “aile üyelerinden birinin, diğerlerine yönelik fiziksel, sözel, cinsel, psikolojik ve ekonomik olarak zarar vermesi yer almaktadır.^{1,2} Çocukların aile içi şiddete tanıklık etmeleri,

şiddetin diğer türlerinden daha travmatiktir. Şiddet içeren olayların, çocuklar tarafından doğrudan görülmesi ya da duyulmasının yanında, bazı olayları birleştirerek, örneğin annelerinin ya da kardeşlerinin

Correspondence: Münevver MERTOĞLU

İstanbul Kültür Üniversitesi-Ceza Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (CEHAMER) Şiddeti Araştırma ve Önleme Seksiyonu Başk., İstanbul, TÜRKİYE/TURKEY
E-mail: m.mertoglu@iku.edu.tr

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences.

Received: 07 May 2020

Received in revised form: 19 Jun 2020

Accepted: 22 Jun 2020

Available online: 17 Nov 2020

2619-9459 / Copyright © 2020 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

babaları tarafından şiddete maruz bırakıldığını tahmin etmeleri de benzer sonuçlar doğurmaktadır.³

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un "Tanımlar" bölümünde, "Aile içi şiddet", "ev içi şiddet" olarak ifade edilmektedir. "Aile içi şiddet", "şiddet mağduru ve şiddet uygulayanla aynı haneyi paylaşmasa da aile veya hanede ya da aile mensubu sayılan diğer kişiler arasında meydana gelen her türlü fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik şiddet" olarak tanımlanmaktadır. Aynı kanunda "şiddet mağduru" tanımı yapılırken; şiddetten etkilenen veya etkilenme tehlikesi bulunan kişilerin de dâhil edilmesi, şiddete tanıklık edenlerin korunması açısından önemli bir gelişmedir. İki yaşından itibaren aile içi şiddete doğrudan maruz kalan çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal gelişimleri ile ilgili yaşadıkları sorunlar konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır.⁴⁻⁶ Ancak Türkiye'de, aile içinde şiddete tanıklık eden çocuklar konusundaki araştırmalar sınırlıdır.⁷

Çocuklar, babalarının annelerine uyguladığı şiddeti izlerken acı, üzüntü, endişe ve çaresizlik duygularına kapılmakta, kendilerinin de benzer bir şiddete maruz kalabileceklerini düşünmektedirler. Evlerinin artık güvenli bir yer olmadığını düşünmeleri, babalarına duydukları güvenin sarsılması, sevginin yerini korku ve nefret duygusuna bırakması gibi nedenler, çocukları derin bir şekilde etkileyebilmektedir.⁸ Doğrudan şiddet mağduru olmak kadar şiddete tanıklık etmenin de çocukları etkileyebileceği konusunda ebeveynlerin bilinçli ve özenli olması gerekir.

Bu çalışmanın amacı, aile içi şiddete tanıklık eden çocukların korunması ve rehabilitasyonları ile ilgilenen kurum ve kuruluşlarda görevli kişilerle, anne-baba ve öğretmenlerde farkındalık yaratıp, mağdur çocuklara destek verilmesini sağlamak, "*şiddete tanıklık eden çocuklar*" sorununun boyutlarının belirlenmesine katkı sunmak, yapılacak araştırmalara ve alınabilecek önlemlere dikkat çekmektir.

■ AİLE İÇİ ŞİDDETE TANIKLIK EDEN ÇOCUKLAR NASIL ETKİLENİYOR?

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1 ve 2. maddeleri ile 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, daha erken yaşta ergin bile olsa, 18 yaşını

doldurmuyan kimseleri çocuk saymaktadır. Özellikle 0-6 yaş arası olmak üzere 18 yaş altı çocuklar, aile içi şiddete maruz kalmaktan olumsuz olarak etkilenmekte ve psikolojik olarak zarar görmektedirler.⁹ On sekiz yaş üzeri bireylerin, aile içi şiddete tanıklık etmeleri ise ayrı bir sorundur.

Aile ortamında çocukların, anne babaları tarafından sevgi, şefkat, korunma ve güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması gerekirken; şiddet davranışlarına tanıklık etmesi ya da doğrudan maruz kalması, çocuklar için ciddi bir tehdittir. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'da, şiddete tanıklık eden bireylerin korunması ile ilgili "Gerekli görülmesi hâlinde korunan kişinin, şiddete uğramamış olsa bile yakınlarına, tanıklarına ve kişisel ilişki kurulmasına ilişkin hâller saklı kalmak üzere çocuklarına yaklaşmaması" hükmü yer almaktadır. Karısına uyguladığı şiddet nedeni ile evden uzaklaştırma kararı verilen veya cezalandırılan eşlerin, serbest kaldıkları ilk fırsatta tekrar şiddet uyguladıkları, şiddetin %52,3 oranında tekrar ettiği, adli kayıtlar üzerinden yapılan araştırmadan anlaşılmaktadır. İngiltere'de yapılan bir araştırma, aile içi şiddete tanıklık eden çocukların %52'sinin davranış sorunları geliştirdiği, %39'unun okula uyum sorunları yaşadığı, %60'ının tanıklık ettiği şiddet olaylarından kendilerini sorumlu tuttıkları ve suçlu hissettiklerini ve akademik başarılarında anlamlı düşüşlerin olduğunu göstermiştir.²

Altı yaşın altında şiddete tanıklık eden çocuklarla yapılmış başka bir araştırma, bu çocukların uyku bozuklukları, kaygı, stres, yalnız kalma endişesi, psikosomatik sorunlar yaşadıkları, dil gelişimi ve tuvalet eğitiminde gerileme davranışları gösterdiklerini belirtmektedir.¹⁰

Aile içi şiddete tanıklık etmenin, çocuklarda bağlanma sorunu, ayrılma kaygısı, öfke nöbeti, saldırganlık, ağlama, sakinleşememe, umutsuzluğa kapılma ve akademik başarıda yetersizlik sorunlarına neden olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır.¹¹

Fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalan ya da tanıklık eden çocuklar, başkalarını tehlikeli bulabilirler. Kendilerinin başkaları tarafından aşağılanabileceği, zarar verilebileceği ve aldatılabileceği ile ilgili bir tutum geliştirirler.¹² Her an tehdit altında hisset-

meleri onları savunmacı, agresif, baş kaldırmacı ve saldırgan davranışlara itebilir. Kaygı, inatlaşma ve intikam davranışları geliştirebilirler.

■ AİLE İÇİ ŞİDDETE TANIKLIK EDEN ÇOCUKLARLA İLGİLİ SORUNLARIN BOYUTLARI

Mahkeme kayıtları ya da anketler üzerinden aile içi şiddete tanıklık eden çocuklarla ilgili yapılan çalışmalar sınırlıdır. Yurt dışında da bu konu ile ilgili benzer sorunlar yaşanmaktadır. ABD’de yürütülen, aile içi şiddete tanık olmanın çocukların gelişimi üzerindeki ilk etkilerini inceleyen ampirik bir çalışmada, aile içi şiddete tanıklık eden çocukların sayısı ile ilgili yeterli veri bulunmadığı ifade edilmektedir.¹³ Türkiye’de de durum farklı değildir. Mahkemelere intikal eden aile içi şiddet olayları ile ilgili dosyalar üzerinden yürütülen çalışmada, ilk olarak şiddete tanıklık eden çocuklarla ilgili bilgiler alınmıştır.¹⁴

2004-2013 yılları arasında İstanbul ve Bakırköy adliyelerine intikal etmiş ve sonuçlanmış 2.714 dosyanın incelenmesi sonucunda elde edilen verilere göre 616 (%22,6) çocuğun aile içi şiddete tanıklık ettiği görülmüştür. Aile içinde şiddete tanıklık eden 18 yaş üstündekilerin oranı ise %10’dur.

Kanbay ve ark. tarafından, hemşirelik öğrencilerinin aile içi şiddetle ilgili görüş ve tutumlarını belirlemek üzere yaptığı çalışmada, öğrencilerin %43,3’ünün anne babası arasındaki şiddete tanık olduğunu belirtilmektedir. Aynı araştırma, öğrencilerin şiddete tanıklık etmeleri ile şiddet uygulamaları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir.⁷ Bu sonuç, şiddete tanıklık edenlerin şiddet uygulama eğilimi içinde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

■ ÇOCUKLAR TARAFINDAN TANIKLIK EDİLEN AİLE İÇİ ŞİDDET OLAYLARININ YÖNÜ VE NİTELİĞİ

Çocukların tanıklık ettiği aile içi şiddet olaylarına bakıldığında, %50,3’ü karı-koca arasındaki şiddeti, %5,6’sı ise babanın çocuklarına uyguladığı şiddeti içermektedir. Tanıklık edilen aile içi şiddet olaylarında, şiddet sanıklarının yalnızca %3’ünü kadınlar oluşturmaktadır.¹⁴ Şiddet uygulayanların %97’sinin erkek olması, şiddetin daha çok erkekler tarafından

uygulandığına ilişkin diğer araştırmaları desteklemektedir.^{1,2,15,16}

Aile içi şiddet olaylarının türüne bakıldığında, yaralama ile birlikte hakaret ve tehdit oranının 27,5; darp olaylarının 19,7 oranında olduğu görülmektedir.¹⁴ Fiziksel şiddetin ağırlıklı olması, bu olaylara tanıklık eden çocuklarda görülebilecek travmatik etkiyi ve çaresizlik duygusunu arttırmaktadır.¹

Mertoğlu, tanıklık edilen aile içi şiddet olaylarının, genellikle evliliklerin ilk 10. yılında görüldüğünü ve %52,3 oranında da tekrür ettiğini belirtmektedir.¹⁴ Bu bilgi, alınması gereken önlemler bakımından önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan araştırmalarda da aile içi şiddet olaylarının %86’sında tekrür görülmektedir.¹ Aynı olayların tekrar etmesi, verilen cezaların tek başına caydırıcı olmadığını düşündürmektedir. **Bu nedenle, aile içinde şiddet uygulayanların cezalandırılmasının yanında, rehabilitasyonlarını sağlayacak önlemlerin de alınması gerekir.**

■ AİLE İÇİ ŞİDDETE TANIKLIK EDEN ÇOCUKLARIN KORUNMASI VE REHABİLİTASYONLARINDA ÖĞRETMEN, YÖNETİCİ VE EBEVEYNLER ARACILIĞI İLE VERİLEBİLECEK DESTEKLER

Aile içinde şiddete tanıklık etmenin, çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini belirten araştırmalara yukarıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.¹⁷⁻²² Şiddete doğrudan maruz kalan ya da tanıklık eden çocukların, psiko-sosyal desteğe ihtiyaçları vardır. Özellikle sosyoekonomik ve eğitim düzeyi düşük grupların, profesyonel desteğe ulaşma ve bu desteği alabilme imkânları kısıtlı olabilir; hatta bir destek almaları gerektiğinin bile farkında olmayabilirler.⁹

Okulda rehber öğretmenler kendilerine yönlendirilen ya da -çok az bile olsa- kendi istekleri ile yardım almaya gelen öğrencilere destek olabilirler. Ancak şiddet mağduru ve şiddete tanık olan çocukların, sınıf ve branş öğretmenleri tarafından fark edilmesi, ilgili kişi-kurum ve kuruluşlara yönlendirmeleri gerekir. Bu sürecin sağlıklı yürütülmesi, öğretmen ve yöneticilerin bu konuda eğitim almalarını gerektirir. Özellikle branş öğretmenlerinin pedagojik formasyon eğitimi aldıkları düşünülse bile bu konunun özellik arz ettiği göz ardı edilmemelidir.

Şiddet, öğrenilebilen bir davranıştır. Özellikle 0-6 yaşından itibaren anne-babaların öğretmen ve yöneticilerin şiddet içermeyen iletişim ve davranışlar sergileyerek rol modeli olmaları gerekir. Ebeveynlerin ve öğretmenlerin, bu bilince sahip olmalarına katkı sağlayacak ulaşılabilir eğitim olanakları oluşturulmalıdır.

Şiddete tanık olan bazı çocukların, sorunlarının çözümünde rehber öğretmenler de yetersiz kalabilirler. Bu durumda rehber öğretmenler, Rehberlik Araştırma Merkezlerinden, gerekirse bu alanda çalışan psikolog ve psikiyatristlerden destek alabilmeleri için öğrencileri ya da ebeveynleri yönlendirebilirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocukların, aile içindeki şiddete tanıklık etmeleri önemli bir sorundur. Bu nedenle, bu sorunun boyutlarının ortaya konması, geniş örneklem üzerinde yürütülecek alan araştırmalarının, Türkiye genelinde adli kayıtlar üzerindeki araştırmalarla desteklenmesi gerekir.

Özellikle mahkemelere intikal eden aile içi şiddet olaylarının kovuşturulmasında, şiddete tanıklık eden çocukların bulunup bulunmadığının sorgulanması, şiddet eyleminin çocukların görüp duyabileceği şekilde işlenmesi hâlinin, **ağırlaştırıcı neden olarak görülmesini** gerektiren yasal düzenlemelerin yapılması sorunun önlenmesinde etkili olabilir.

Anne-baba, öğretmen ve çocukların bakımından sorumlu olan kişilere, şiddet mağduru olan çocukların korunması ve rehabilitasyonları ile ilgili gerekli eğitimlerin verilmesi, yardım alabilecekleri kişi ve kurumlar hakkında yönlendirilmeleri önemli katkılar sağlayabilir.

Bu eğitimler, okullarda yönetici, öğretmen ve velilerin hizmet içi eğitim şeklinde olabileceği gibi

yazılı ve görsel basın üzerinden eğitici ve aydınlatıcı programlar yoluyla da yapılabilir.

Şiddetin hiçbir şekilde, hiçbir yerde uygulanmaması gerektiğine ilişkin kültürel normların oluşturulmasına katkı sağlayacak bilgilendirme ve eğitim çalışmaları, sorunun çözümüne katkı sağlayacak en önemli önlemlerden biridir.

Aile içinde şiddet olaylarının tekrerrü, çocukların şiddete tanıklık etmelerinin tekrerrü anlamına gelmektedir. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun gereği, aile içinde şiddet uygulayanlara verilen “uzaklaştırma” ya da “tutuklama” tedbirleri bittikten sonra eve dönen babalar, öfke ve şiddet içeren davranışlarını artan boyutlarda sürdürmektedir.^{17,18,23} Bu durum, söz konusu kanunda yeni düzenlemelerin yapılmasını ve yeni önlemlerin alınmasını gerekli kılmaktadır. Aile içinde şiddet uygulayanların cezalandırılmasının yanında, rehabilitasyonlarını sağlayacak önlemlerin de hayata geçirilmesi bu önlemlerden biri olabilir.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma tamamen yazarın kendi eseri olup başka hiçbir yazar katkısı alınmamıştır.

KAYNAKLAR

1. Ganley AL, Warsaw C. Improving the Health Care Response to Domestic Violence: a Resource Manual for Health Care Providers. 2nd ed. San Francisco: Family Violence Prevention Fund; 1996. p.25-7.
2. Herman JL. Trauma and Recovery. The Aftermath of Violence--From Domestic Abuse to Political Terror. New York: Basic Books; 2015. p.47-50.
3. MacMillan HL, Wathen CN, Varcoe CM. Intimate partner violence in the family: considerations for children's safety. Child Abuse Negl. 2013;37(12):1186-91. [Crossref] [PubMed]
4. Espelage DL, Low S, Rao MA, Hong JS, Little TD. Family violence, bullying, fighting, and substance use among adolescents: a longitudinal mediational model. J. Res. Adolesc. 2013;24:337-49. [Crossref]

5. Lourenço de Silva AMV, Taquette SR, Haselmann MH. Family violence and body mass index among adolescents enrolled in the Bolsa Família Program and treated at a primary care clinic. *Cad Saude Publica*. 2014;30(3):645-56. [Crossref] [PubMed]
6. Margolin G, Vickerman KA. Post-traumatic stress in children and adolescents exposed to family violence: I. overview and issues. *Prof Psychol Res Pr*. 2011;38(6):613-9. [Crossref] [PubMed] [PMC]
7. Kanbay Y, Işık E, Yavuzaslan M, Keleş S. [Determination of the opinions and attitudes of nursing students about domestic violence against women]. *Gümüşhane University Journal of Health Sciences*. 2012;1(2):107-19.
8. UNICEF. Behind the Closed Doors: the Impact of Domestic Violence on Children. New York. 2006. [Link]
9. Barran D. Effective help for children exposed to domestic abuse. *J Fam Health Care*. 2014;24(3):10-2. [PubMed]
10. Osofsky JD. The role of non-mental-health professionals-the professional viewpoint: the effects of exposure to violence on children of different ages: prevention and intervention-effective collaboration with police and court. In: J Donnelly, A Kovacova, H Osofsky, J Osofsky, C Paskell, J Salem-Pickartz eds. *Developing Strategies to Deal with Trauma in Children*. 1st ed. Amsterdam: IOS Press; 2005. p.77-88.
11. Holt S, Buckley H, Whelan S. The impact of exposure to domestic violence on children and young people: a review of the literature. *Child Abuse Negl*. 2008;32(8):797-810. [Crossref] [PubMed]
12. Young JE, Klosko JS, Weishaar ME. *Schema Therapy: a Practitioner's Guide*. 1. Baskı. New York: Guilford Press; 2003. p.177-8.
13. Kolbo JR, Blakely EH, Engleman D. Children who witness domestic violence: a review of empirical literature. *Journal of Interpersonal Violence*. 1996;11(2):281-93. [Crossref]
14. Mertoğlu M. [Profile of defendants, victim women and violence in domestic violence incidents that have been transmitted to Istanbul and Bakırköy Court House since 2004 - reflections of the law numbered 6284]. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 2015;16:4331-53.
15. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. [Violence in the family and in the social sphere]. Aile İçinde ve Toplumsal Alanda Şiddet. 1. Baskı. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları; 1998. p.192-200.
16. Yıldırım A. *Sıradan Şiddet: Kadına Ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları*. 1. Baskı. İstanbul: Boyut Kitapları; 1998. p.223.
17. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ile İlgili Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü; 2008. p.13. [Link]
18. Çalı HH. [Domestic violence: an analysis of public policy]. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2012;16(2):1-25.
19. Sarımurat N. [Common features of the married women applying to the psychiatric outpatient unit]. *Nöro Psikiyatri Arşivi*. 1993; 30(2):302-8.
20. Vatandaş C. *Türkiye'de Eşler Arası Şiddet*. 1. Baskı. Ankara: Uyum Ajans; 2003. p.17-8.
21. Lök N, Başoğlu C, Öncel S. [Effects of domestic violence on children and significance of psychosocial support]. *Current Approaches in Psychiatry*. 2016;8(2):155-61.
22. Berrios DC, Grady D. Domestic violence. Risk factors and outcomes. *West J Med*. 1991;155(2):133-5. [PubMed]
23. Kocacık F. *Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet: Türkiye'den Örnekler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları; 2004. p.138.